

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ENFLASYON

Yrd. Doç. Dr. Necip ÇAKIR
Araş. Gör. Sezal TEMELLİ

Türkiye ekonomisinin son onbeş yıllık dönemine damgasını vuran en temel iktisadi sorunun enflasyon olduğundan toplumun hiçbir kesiminin kuşkusunu yok. Türkiye ekonomisinde yaşanan dalgalanmalardan istikrarsız iktisadi büyümeye, "ahlaki çöküntüden" "turizmin patlamasına" kadar her sorunun nedeni olarak görülen bu "günah keçisi", tüm istikrar politikalarının ana hedefi olarak görünürken, düşürülmesi yönünde çok az ve ancak geçici başarı(lar) elde edilebildi. Bu sorunun varlığı ve sürekliliği, bir yandan istikrar politikalarının diğer hedeflerinde yaşanan başarısızlıkları örten bir peçe işlevi görürken, diğer yandan da enflasyon olgusunun kendisinin sorgulanmasını gözardı ettirdi. Bunun yerine Türkiye ekonomisi ile tutarlı olup olmadığı hiç analiz edilmeyen bir takım nitelermeler ile yetinildi ve enflasyon oranının "yüksekliği" hiperenflasyon ya da kronik enflasyon kalıpları ile betimlenmeye çalışıldı. Bu durumun doğurduğu kavram karmaşası ise beraberinde gelişmiş ülkelerin enflasyon oranından yüksek bir oranın ekonomik performansa olumsuz etki ettiği yolundaki basmakalıp ve temelsiz düşünceyi doğurdu.

Bir anlamda bu "egemen" düşünceye tepki olan bu yazı çerçevesinde bizim yapmayı hedeflediğimiz, enflasyon olgusunun kendisini sayılara boğulmadan ama sayıları da gözardı etmeden tartışmak. Bu tartışmanın ilk boyutu da bir yöntemsel girişin ardından Türkiye'deki enflasyonun nitelenmesine yönelik olacak. Bu tartışma ise bizi, ister istemez, farklı ülkelerle Türkiye'nin bu doğrultuda kıyaslanmasını ve bu karşılaştırma çerçevesinde de enflasyonun ille de kötü birşey olup olmadığının belirlenmesine yöneltecek.

Bu doğrultuda çalışmayı 1980 sonrası dönemle sınırlamayı uygun buluyoruz. Bu sınırlamaya doğuran en temel neden ise, Türkiye'nin 1980lerle birlikte yeni bir birikim tarzı ve kalkınma stratejisine geçmesi, bunlara uygun bir yenden yapılanmayı sınırlı bir ölçüde de olsa, gerçekleştirebilip, 1970 lerin ikinci yarısında yaşanan darboğazdan bu sayede kurtulmuş olmasıdır.

I. Yöntem

Kurumsal çalışmalara konu olan statik modeller çerçevesinde iktisatın benimsediği geleneksel yöntemin 19. yüzyıl fiziğinin durağan yöntemlerinin taklidi olmasına karşın, varlığını sürdüren bir iktisadi sorunun tartışılması bizi farklı bir yolu benimsemeye itiyor. Çünkü böylesine somut bir olgunun toplumsal bilimler bağlamında incelenmesini, doğal bilimlerden farklı olarak kesin, her yer ve zamanda geçerli gerçekler cinsinden yapmak olanaksız.

Üstelik böyle bir yöntemin benimsenmesi, evrensel geçerliliğe sahip oldukları sanısını uyandıran gelişmiş ülke modellerinin, tekil ülkelerin özgüllüklerini gözardı ederek uygulanmasını ve bunun sonucunda basmakalıp düşüncelerin benimsenmesi sakıncasını da getiriyor beraberinde. Ama bizim amacımız, farklı ülkelerin kıyaslanmasını hedefleyen bir çalışma çerçevesinde tekil ülkelerin özgüllükleri üzerinde odaklaşmak da olamaz. Bizim benimseyeceğimiz yaklaşım bu özgüllükleri gözardı etmeyen ve böyle bir çalışma için gerekli ve yeterli koşulları sağlayarak tutarlı bir zemin oluşturacak ayırdedici gerçeklerin (stylized facts) ⁽¹⁾ önemini vurgulamak zorunda.

Çağdaş makroiktisat kuramında en genel kabul gören bu görüşE göre önce ampirik düzenlilikleri tespit etmek ve bunlardan hareketle ayırdedici gerçekleri belirleyerek, bunlara uyacak hipotezleri inşa etmek gereklidir. Kaldor'un ifadeyle bu ayırdedici gerçekler her durumda değişmez bir biçimde geçerli olmasalarda, gözlemlenen durumların pek çoğunda geçerliliklerini korurlar ve bu durumda bunları hesaba katacak bir açıklamayı gerekli kılar. Bu açıklamalar temelinde oluşturulan hipotezler ise ekonominin belirli yanlarıyla doğrudan ilişkili olurken, diğer yanları hakkında fikir veriler.⁽²⁾

Gelişmekte olan ülkelerin yapılarını anlamaya yönelik ve bu tip ülke ekonomilerinin gözlemlenmesinden hareketle türetilen bir dizi ayırdedici gerçeği Taylor'un çalışmasında bulmak olası. Türkiye ekonomisinin işleyişini de anlamayı mümkün kılacak bu ayırdedici gerçeklerden ilki ekonomi içindeki sektörel ayrımlar. İlk ayrım sektörlerin girdi bağımlılıklarını ifade eden tamamlayıcı ya da rekabet edilemeyen ithal malları ile iç piyasada üretilen mallar arasında yapıyor. Teknoloji ve tüketim talebi kalıplarına dayanan ikinci ayrım ise talep ve fiyat esnekliklerine bağlı olarak tarım ve sanayi arasında yapıyor ve ilkinde piyasaları temizlemek için fiyatların hızla değişmesi, ikincisindeki mark-up fiyatlandırma ile kıyaslanıyor. Üçüncü ayrımın konusu ise tüketim ve sermaye malları üreten sektörler. Hisse senedi piyasasının yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan ikinci ayırdedici özellik ise paranın elde tutulmak istenen tek varlık olmasına ve maliye politikaları ile para politikaları ayrımını belirsizleştiren süreç olan bütçe açıklarının para basılarak kapatılmasına bağlı olarak

(1) Ayırdedici gerçekler konusunda bakınız Kaldor 1985, s. 8-9 ve Taylor 1985, Bölüm I.

(2) Bu konuda bakınız Kaldor 1985, s. 9.

ortaya çıkan paranın içselliği. Dördüncü ayırdedici gerçek ise bölüşüm süreçlerinde ortaya çıkıyor. Devalüasyon ve para basarak finansman yaratma işlemi gelirin cebri tasarruf yoluyla bir yanda devlete ve kar/rant geliri elde edenlere aktarılmasına neden olurken, öte yandan da ücretlilerin gelirini ve dolayısıyla talebini düşürerek, ekonominin daralması ile sonuçlanıyor. Beşinci ayırdedici gerçek ise bu tip ülkelerin ortak sorunu veri eksikliği ve bunun ekonometrik modellerin kuruluşunda parametrelerin belirlenmesi sürecinde doğurduğu sorunlar⁽³⁾.

Görüldüğü gibi, vurgulanan ayırdedici gerçekler evrensel olma kaygısını taşımayan ama benzer yapıdaki ekonomilerin işleyişine ışık tutabilen, ampirik olarak belirlenmiş ortak özelliklerdir. Benzer durumdaki ülkelerin ortak özelliklerini ortaya koyabilen bu ayırdedici gerçekler, farklı ülkelerde yaşanan benzer bir olgunun ortak niteliklerini ortaya koymaya da yardımcı olabilir. Bizim yapıyı hedeflediğimiz de enflasyon sorunu çerçevesinde bunları belirlemek.

II. Enflasyonun Nitelenmesi

Bu çalışmanın amacını oluşturan Türkiye'de enflasyon olgusu, yeni bir birikim tarzı ve bunun gerektirdiği yapılanmanın bir sonucu olarak bu on yıllık dönemde süreklilik kazanmış ve Türkiye'de enflasyon oranı, çeşitli iniş ve çıkışlara karşın, Türkiye'nin de üye olduğu OECD ülkeleri ortalamasının üzerinde seyretmiştir⁽⁴⁾. 1980-1989 yılları arasında gözlemlenen % 41.4'lük enflasyon oranı⁽⁵⁾, bir iktisadi gösterge olarak tek başına ele alındığında, on yıllık dönem boyunca Türkiye ekonomisinin bir enflasyon sorunu olduğunu ortaya koymak tadır ve bu konuda herkes hemfikirdir. Bu fikir birliğini sağlayan ise, enflasyonun genel ya da ortalama fiyat düzeylerinde ve bunlara bağlı olarak parasal gelirlerdeki sürekli yükseliş olduğu yolundaki genel kabul gören tanımıdır.

Ancak enflasyonu yalnızca fiyatlar genel düzeyi ile sınırlı bir makroiktisadi bozukluk olarak nitelenmek ve enflasyon oranından hareketle tekil ülke ekonomilerinin iktisadi performansını nitelenmeye kalkışmak, farklı ülkelerin yapısal özelliklerini tümüyle gözardı ederek "evrensel bir gerçeğin" peşinde koşan monetarist bir yaklaşımın ürünüdür. 1970'lerde Keynesgil iktisadın eşanlı olarak ortaya çıkan enflasyon ve işsizliğe karşı başarılı politikalar üretememesi ile birlikte öne çıkan bu yaklaşıma göre enflasyon tam istihdamı sağlayan bir piyasa ekonomisinin sağlıklı işleyişini bozan bir hastalıktır ve kamu ya da özel çıkar gruplarının gücü ile devletin zayıflığının bir sonucudur. Bu sorunun çözümü ise

(3) Bu konuda bakınız Taylor 1985, Bölüm I

(4) OECD'nin yedi gelişmiş ülkesinin 1976-1985 yılları arasında ortalama enflasyon oranı % 6.2, aynı dönem için OECD'nin geri kalan ülkelerin ortalaması : 10.1 ve bütün OECD'nin anılan dönem ortalaması % 6.8'dir. OECD'nin yedi gelişmiş ülkesinin dışında kalan ülkeler arasında 1977-1986 yılları arasında en yüksek enflasyon oranları % 44 ile İzlanda'da ve % 46.6 ile Türkiye'de görülmektedir. Bakınız OECD Economic Outlook, Haziran 1990, s. 127

(5) Dünya Bankası İktisadi Rapor 1991, s. 205

kamu harcamalarının azaltılması, sendikaların gücünün kırılması ve piyasanın işleyişini kısıtlayan diğer faktörlerin ortadan kaldırılmasını gerekli kılar ⁽⁶⁾.

Türkiye'de de basmakalıp düşüncenin yerleşmesinde etkili olan bu tür bir yaklaşım, gelişmiş ülke modellerinin tekil ülkelerin özgüllüklerini gözardı ederek uygulanmasını gerektirdiğinden, bir yöntem hatasına işaret eder. Dahası, enflasyonun gelir bölüşümü ve kaynak dağılımı üzerinde makroiktisadi dengeleri olumsuz olarak etkilemesinin yanı sıra, bir dizi Latin Amerika ülkesinde negatif büyüme oranlarını, işsizlik oranı artışlarını, GSYİH azalışlarını, yerel paradan hızla kaçışı ve serbest piyasa döviz kurlarının enflasyon oranına paralel hızla bir değer kazanışı olgusunu gözardı ederek Türkiye'yi bu ülkelerle, hatta hiperenflasyon yaşamış ülkelerle aynı kefedeki değerlendirmeyi getirir beraberinde. Bunun sonucunda, oranı ne olursa olsun, gelişmiş ülkelerin enflasyon oranı üzerindeki bir enflasyon ⁽⁷⁾ bir hastalıktır ve tedavi edilmesi gerekir.

Halbuki, tekil ülkelerin özgüllüklerini gözardı eden ve genellemelerle yetinen böyle bir tümevarım süreci yerine ayırdedici gerçeklere dayanan bir çözümlemeyi yürütmek çok daha sağlıklı belirlemeleri getirir beraberinde. Gözlemlenen durumların pek çoğunda doğru olan ve bir açıklamayı mümkün kılacak kadar sık rastlanan bu gerçeklere dayalı bir bakış açısı temel alındığında Latin Amerika ülkelerinin ortaya çıkardığı ayırdedici özellikler ile Türkiye'nin durumu çok farklıdır. Türkiye'de bu "enflasyonist" döneme bakıldığında anılan makroekonomik göstergeler açısından durum taban tabana zıttır ve Türkiye 1980-1989 yılları arasında ortalama % 5.1 oranında bir büyümeyi gerçekleştirebilmiştir ⁽⁸⁾. Bu çelişkili durum ise önce enflasyon tiplerini incelemeyi ve bunun ardından da enflasyonun ille de zararlı olup olmadığını tartışmayı gerekli kılar.

II.Enflasyon Tipleri

Tanımda bir karışıklık olmamasına karşın, sıradan ders kitaplarından enflasyon üzerinde yapılan açık oturumlara kadar her yerde enflasyon tipleri deni-

(6) Bu konuda bakınız Eatwell 1984, s. 121. Milton Friedman'ın enflasyonun "her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğu" düşüncesinden hareket eden ve örneğin spekülasyon para talebi konusunda Keynes'den çok klasiklere yakın olan "Amerikan Keynesçisi" J. Tobin şöyle diyor: "Enflasyon genel olarak malların parasal fiyatlarının artması ya da genel olarak para biriminin mal değerinin düşmesi anlamına geldiğine göre, parasal bir olgudur. Bu alıntının yazarı ve diğer parasalcılar bundan daha fazlasını ifade etmek istiyorlar. Bunlar tüm enflasyonu parasal büyüklüklerin reel çıktının sürekli büyümesine kıyasla aşırı büyüme oranlarına bağlıyorlar. Örneğin, emek arzının ve diğer üretken kaynakların... büyüme oranı yılda % 3 ise, mal ve hizmetlere yılda %3'ten büyük bir nominal harcama getiren bir parasal büyüme aşırıdır. Son cümlede "getir"den önce "sürekli" sözcüğünü ekleyin, bu cümle neredeyse tautolojik hale gelir. Zor soru hala kalır: Parasal otorite parasal büyüklüklerin ve nominal harcamanın artmasına neden izin verir?" Tobin 1982, s. 58-59. Parasal otoritenin yetkilerinin kısıtlanması ile enflasyonun önlenilebileceği gibi basit bir çözüm öneren bu yaklaşım başarılı olamamış ve hükümetler Keynesçil politikalara geri dönerek tercihlerini enflasyon ya da işsizlik yönünde kullanmışlardır. Bu konuda bakınız Foster 1987, bölüm 3.

(7) Burada kabul edilen kritik sınır : 10'dur. % 10'un altındaki enflasyon makul olarak nitelenirken, % 10'un üzerindeki enflasyonun iktisadi büyümeye zarar verdiği ileri sürülür. Bu konuda bakınız Öniş 1984, s. 291.

(8) Bakınız Dünya Bankası İktisadi Rapor, 1991, s. 205

lince ifade edilen şey talep enflasyonu (9) olur. Biz bu ilk akla gelen nedenlere bağlı sınıflandırmadan (10) farklı bir sınıflandırmayı benimseyip, tatışmanın odağını enflasyon tiplerine yönelmeyi ve bu yönde bir nitelemeyi hedefliyoruz. Bunun en temel nedeni de bu yönde bir kavram karmaşasının varlığı ve örneğin bir politikacının aynı paragraf içinde Türkiye'de yaşanan enflasyonu hem hiperenflasyon, hem de kronik enflasyon olarak nitelendirilebilmesi. Bir diğer önemli neden ise, bu iki temel enflasyon tipinin ayırdedici gerçeklerini belirleyerek, bunların Türkiye'ye ne kadar uyduğunu tartışmak olacak.

Hiperenflasyon

Hiperenflasyona ilişkin iktisat literatürüne geçmiş iki temel örnek vardır ve bunlar Birinci Dünyü Savaşı sonrası Almanya'da yaşanan hiperenflasyonla, Macaristan'da İkinci Dünyü Savaşı sonrasında yaşanan ve dönemin para birimi Pengö'nün bir yıl içinde 50 milyar kat değer yitirmesi ile sonuçlanan hiperenflasyondur (11). Bu durumun sonucunda Macaristan'da tarımsal ve sınai üretim 1938 yılının ancak yarısına ulaşırken, reel ücretlerde de benzer bir seyir gözlenmiş ve işçilere karme ile günde adam başına 850 kalorilik bir ödeme yapılmıştır.

Almanya'da iç piyasadaki fiyat artışı 1922 yılında savaş öncesi dönemin 1475 katına, 27 Kasım 1923 tarihinde ise 1,422,900,000,000 katına ulaşmıştır. 1921'de 1\$=1DM iken, 1922 ortasında, 1\$=670 DM, bahar 1923'te 1\$=30.000 DM, 18 Haziran 1923'te 1\$=152.000 DM ve Temmuz 1923 tarihinde 1\$=1.000.000 DM olmuştur. Bir sandviçin değerinin bir günde tam 14.000 DM'den 24.000 DM'ye yükseldiği dönemin Almanya'sında hiperenflasyonun ayırdedici özelliği olan ücretlerin esnekliği de gözlemlenmiş ve bakan maaşı 10 gün içinde 23.000.000 DM'den 32.000.000 DM'ye çıkmıştır. Sonuçta herkesin maaşını aldıktan dakikalar sonra harcamaya başladığı Almanya'da ortaya öyle bir ekonomik yapı çıkmıştır ki, para basabilecek matbaaların tümü para basımında kullanılmaya başlanmıştır (12).

(9) Enflasyonun nedeni olarak sendikaların yüksek ücret taleplerini gösteren ve bunun bir sonuç da olabileceğini gözardı eden yaklaşım, daha fazla kar elde etmek isteyen oligopolcu ve tekelleşenlerin maliyet artışlarından daha yüksek fiyat artışlarını gerçekleştirmelerini es geçer. Kar enflasyonunun temel önkoşulu kuşkusuz piyasaların eksik rekabetçi olmasıdır ve bu işleyiş, Türkiye'de dahil, günümüz ekonomilerinin betimlenmesinde tam rekabetten çok daha gerçekçidir. Kar enflasyonu konusunda bakınız Shapiro 1974, s. 242-425

(10) Bu sınıflandırmaya çeşitli sektörlerde düşük arz esneklikleri, döviz kıtlığının doğurduğu girdi yetersizliği, para arzının içsel bir değişken haline gelmesi vb. nedenler sonucu ortaya çıkıp, nispi fiyat artışları ile genel fiyat düzeyini etkileyen ve arz ve talep yapısındaki uyumsuzluğa işaret eden yapısal enflasyonu da katmak gerektiği düşünülebilir. Ama bu enflasyonu doğuran nedenlerin tümünü günümüz Türkiye'sinde gözlemlenmenin mümkün olmaması ve, daha da önemlisi, bu çalışmanın enflasyon nedenlerini hedeflemesi, bu konuya ayrıntısıyla girmeyi engelliyor. Yapısal enflasyon konusunda bakınız Öniş - Özmucur 1987.

(11) Nemes et al. 1972, s. 117, Seton Watson 1962, s. 233-235. 1946 Temmuzunda Sterlin-Pengö kuru 27 sıfırlı bir büyüklüğe erişmiştir.

(12) Bu konuda bakınız Galbraith 1975, s. 166-167. Galbraith burada hiperenflasyonda fiyat artışlarının nasıl anlık olduğunu da ortaya koyan güzel bir anektoda yer veriyor. Berlin'in mütevazı lokantalarından birinde 1\$'lık bir banknotu çıkaran bir adam, bunun yemeğe yetip yetmeyeceğini soruyor. Oldukça mükemmel bir sofrada yemeğini bitirip, kalkarken garson bir çorba ve bir antre ile gelip, nazikçe selam veriyor ve "Dolar yine yükseldi" diyor.

Hiperenflesyona çağdaş bir örnek 1985 yılında % 11.749 luk fiyat artışı ile Bolivya'dır ⁽¹³⁾. Mal fiyatlarının saat başı değiştiği ve çalışanların ücretlerini aldıktan sonra alışverişe koşacak kadar yerel paradan kaçtıkları ve 1981-1985 yılları arasında yılda % -3.9 büyüyen, işsizlik oranının % 20 olduğu bir ekonomi ile Türkiye ekonomisi aynı kefeye konamaz.

Latin Amerika ekonomileri üzerine kıyaslamalı bir çalışma yapan Kiguel ve Liviatan, yüksek enflasyona sahip Latin Amerika ülkeleri arasında yalnızca, o da belirli bir dönemle sınırlı olarak, Bolivya'yı hiperenflesyonist olarak nitelemektedirler. Bu belirlemenin temelinde yatan ise, yazarlara göre, ücret ve fiyatların dinamik davranışdır. Dolayısıyla hiperenflesyonun en temel ayırıcı gerçeği, hiç bir nominal rijidliğin olmaması, ya da başka bir deyişle, ücret ve fiyatların tam bir esnekliğe sahip olduğu, sözleşme ve fiyat değişikliklerinin tümüyle senkronize olduğu bir sisteme karşılık gelmesidir. Hiperenflesyonun ikinci ayırıcı özelliği ise, hızlanan enflasyonun parasal hesapları yapılamaz hale getirmesi ve bunun sonucunda da para sisteminin tahrip olmasıdır. Bu nedenle Almanya'da yeni Mark, eksinin yerini alırken, Macaristan'da para birimi bile değiştirilmiş ve Peng'o'nun yerini Forint almıştır. Üçüncü ayırıcı özellik ise hiperenflesyonun bir piyasa ekonomisinin kurumlarının olağan işleyişi sonucunda ortaya çıkan bir durum olmayıp, ya siyasal otoritenin çöküşü ya da dış ticaret sorunlarıyla ilintili oluşudur ⁽¹⁴⁾. Bu çerçevede hiperenflesyonun ortaya çıktığı ülkelerde görülen ayırıcı gerçeği belirlemek mümkündür, çünkü anılan üç ülkede de, özellikle de ikinci nedenden ötürü, devlet mali otoritesini yitirmişti ⁽¹⁵⁾.

Kronik Enflasyon

Kronik ya da uzun süreli yüksek enflasyonun temel ayırıcı özelliği sistemdeki gecikmelerin (lags) etkisini arttıran açık ya da örtük nominal sözleşmelerin varlığıdır. Bu ayarlanan sözleşmelerin süresi uzadıkça, fiyatlar daha fazla süreklilik kazanır ve istikrar politikalarına tepki daha yavaş olur ⁽¹⁶⁾. Enflasyon arttıkça sözleşmelerin tarafları nominal fiyat artışlarının etkisini sınırlamak istediklerinden sözleşmelerin zaman aralıklarını kısaltırlar ⁽¹⁷⁾.

(13) Bu konuda bakınız, Kiguel ve Liviatan 1988, s. 274-275. Bu oran yıllık ortalamayı yansıtır ve yazarlara göre 1982 yılında hızlanmaya başlayan enflasyon yılda % 45.000'lik bir orana ulaşmıştır.

(14) Bu konuda bakınız, Eatwell 1984, s. 123.

(15) Almanya için bunun nedeni I. Dünya Savaşı'ndan sonra ödenen tazminatlar, Macaristan'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'ye verilen savaş tazminatları, ki bu tazminatlar ülke içindeki sıkıntılardan en temel nedeni olmuştur ve Bolivya'da ise Latin Amerika'nın pek çok ülkesinde görülen üretim darboğazları ve borçlanma sarmalıdır. Macaristan ile beraber SSCB'ye tazminat ödemek zorunda kalan Romanya'da da çok yüksek oranlı enflasyon görülmüş ve Sterlin-Lei kuru 1945 sonunda 32.000 den, 1946 yazında 130.000, 1947 başlarında 500.000 ve 1947 yazında 1.000.000'dan fazla olmuştur. Bu konuda bakınız Seton Watson 1962, s. 236. Lei'in bu değer kaybedişinin Peng'o'den düşük olmasının nedeni ise 1944-48 yılları arasında Romanya'nın ulusal gelirinin % 80'ini tazminat olarak ödemesi ve buna eklenen kıtlıkla beraber insanların ot, ağaç kabuğu, kil yemek zorunda kalması ve çocuk ölümlerinin % 80'e varmasıdır. Bu konuda bakınız, Harman 1983

(16) Bunun tipik bir örneği uygulanan sıkı para politikalarına karşı piyasanın, Türkiye'de de olduğu gibi, para yaratmaya başlamasıdır.

(17) Bu konuda bakınız, Kiguel ve Liviatan 1988, s. 275-276

Kronik enflasyonun ikinci ayırdedici özelliği enflasyon ile birlikte işsizlik oranının artmasıdır. Tam da bu nedenle, hem Okun ⁽¹⁸⁾, hem Friedman ⁽¹⁹⁾, hem de Tobin ⁽²⁰⁾, ABD'de 1966-70 yılları arasında %4.2 iken, 1970-75 yılları arasında % 6.7'ye yükselen enflasyon oranını kronik enflasyon olarak nitelendirirler. Latin Amerika ülkelerindeki oranın çok altında olmasına karşın bu oranın "kronik" olarak nitelenmesini gerekli kılan olgu, Latin Amerika ülkeleriyle paylaşılan bu ikinci ortak özelliktir. Buna göre 1965-70 yılları arasında % 3.9 olan işsizlik oranı, 1970-75 yılları arasında enflasyon ile birlikte artarak % 6.1'e çıkmıştır ⁽²¹⁾. Enflasyon ve işsizlik oranları arasında ters yönlü bir ilişki kuran klasik Philips eğrisi analizi ile çelişen bu olgu, makroiktisat kuramında da önemli bir değişikliğe neden olmuştur. Talep tarafından belirlenen enflasyon kuramının sonu olan bu gelişme, beklentileri makro teorisinin odağına yerleştirerek, gerçek enflasyon oranının doğal ve gerçek işsizlik oranları arasında farkın yanısıra beklenen enflasyon oranının da bir işlevi haline gelmesiyle sonuçlanmış ⁽²²⁾.

III. Türkiye'de Enflasyon

Başlangıçta konulan yöntemsel çerçeve, Türkiye'de yaşanan enflasyon olgusunu ortaya konan bu ayırdedici gerçekler temelinde belirlemeyi gerekli kılıyor. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, ayırdedici gerçeklerin de ortaya koyduğu gibi, Türkiye'nin hiperenflasyonist bir ülke olmadığı açıktır. Türkiye'de yaşanan uzun süreli oldukça yüksek oranlı enflasyon, kronik enflasyona daha yakın görünmektedir.

Ancak daha kapsamlı bir inceleme Türkiye ekonomisinin son on yıllık gelişme sürecinin bu sınıflama altındaki ülkelerden çok daha farklı bir konumda olduğunu kolaylıkla ortaya koyabilmektedir. Bu amaçla, kronik enflasyon tiplemesinin geleneksel örnekleri olan Latin Amerika ülkeleriyle yetinmeyip, daha kapsamlı bir çerçeve oluşturmak üzere, AET'nin görece geri iki üyesi, Portekiz ve Yunanistan, ile İsrail'i de kıyaslamaya katarak Türkiye ekonomisinin performansını ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bazı temel iktisadi göstergelere dayalı olarak yapılacak bu kıyaslama ve buna karşılık gelecek ayırdedici gerçekler, Türkiye'de yaşanan olguyu nitelemeye hizmet edecek.

(18) Bakınız, Okun, 1982, s. 179.

(19) Bakınız, Friedman, 1982, s. 50

(20) Bakınız, Tobin, 1982, s. 60.

(21) Bu konuda bakınız, Friedman 1982, s. 52.

(22) Bu konuda bakınız, Hadjimichalakıs 1982, s. 359-386, Foster 1987, 40-43, Turnovsky 1985, s. bölüm 5.

TABLO I.
1980-1989 Yılları Arasında Bazı Temel Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye
Ekonomisinin Kıyaslamalı Performansı ⁽²³⁾

Yıllık Büyüme Oranları %						
	Enflasyon	GSYİH	Özel Tüketim	Gayri Safi Yatırım	İhracat	İthalat
Türkiye	41.4	5.1	5.6	3.7	11.4	7.4
Meksika	72.7	0.7	0.7	-5.0	3.7	-4.7
Arjantin	334.8	-0.3	0.3	-7.8	0.6	-8.2
Brezilya	227.8	3.0	2.4	0.7	5.6	1.6
Portekiz	19.1	2.5	5.0	-2.7	11.7	8.2
Yunanistan	18.2	1.6	2.9	-1.7	4.1	3.5
İsrail	117.1	3.2	5.1	0.9	7.7	4.8

Tablodan görüldüğü gibi, ele alınan ülkelerin hepsinin enflasyon oranları Gelişmiş 7'lerin 3.9 olan 1989 yılı enflasyon oranından ⁽²⁴⁾ çok daha yüksektir. Bu kıyaslama çerçevesinde ortaya çıkan gerçek, Türkiye'nin yıllık ortalama enflasyon oranının AET'nin görece geri ülkelerinin iki katından daha fazla olduğu ama bu oranın ne Latin Amerika ülkeleri, ne de İsrail gibi ülkelerle kıyaslanamayacağıdır. Kıyaslamaya tabloya alınan diğer makroekonomik göstergeler de katıldığında, Türkiye'nin gerçekleştirdiği GSYİH büyüme oranının en yakın rakibi İsrail'den % 60 daha fazla, Yunanistan'dan üç kat daha fazla, Portekiz'in iki katı olduğu görülecektir. Kronik ya da yüksek enflasyonlu ülkeler olarak nitelenen Latin Amerika ülkeleri ile kıyaslama yapıldığında bu durum çok daha çarpıcı olmaktadır. Özel tüketimde Türkiye ekonomisinin sözü edilen dönemde elde ettiği yıllık artış, üç Latin Amerika ülkesi ile Yunanistan'ın toplamlarına yaklaşırken, gayri safi yatırımların büyüme oranı Türkiye ekonomisinin başarısını açıkça yansıtmaktadır. İhracat artışında yalnızca Portekiz Türkiye gibi parlak bir performans sergileyebilirken, ithalatın yıllık artış oranları Latin Amerika ülkelerinin resesyonist süreçlerini yansıtmaktadır.

Tabloda ele alınan bütün makroekonomik göstergeler açısından Türkiye ile beraber artış gösterebilen tek ülke İsrail'dir ve İsrail Türkiye'nin üç katı olan yıllık enflasyon oranının yanısıra diğer değişkenlerde gösterdiği artış ile Türkiye ekonomisinin çok gerisinde kalmaktadır.

Dolayısıyla Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon oranının yanısıra düşük ya da negatif GSYİH büyüme oranlarına, durağan özel tüketim artışlarına, negatif GSYİH büyüme oranlarına, durağan özel tüketim artışlarına, negatif gayri safi yatırım artışlarına ve iktisadi gerilemeden ötürü negatif ithalat artış oranlarına sahip Latin Amerika ülkeleri ile aynı kefeye konamaz. Bu ülkeler kronik enflas-

(23) Tüm tablolar Dünya Bankası Ekonomik Rapor'dan alınan verilerle düzenlenmiştir.

(24) TOBB, İktisadi rapor 1991, s. 16

yonu sahip ülkeler olarak niteledikleri için Türkiye ekonomisine böyle bir niteleme de yakışmaz.

Türkiye enflasyon içinde büyümeyi gerçekleştiren ve Latin Amerika ülkeleri gibi stagflasyon ya da durgunluk ve enflasyon çevrimine girmeyen dinamik bir ekonomiye sahiptir. Türkiye ekonomisi yapısal bir bozukluk göstermeyip, tersine yeni bir birikim tarzı için gerekli yapı değişikliğini bir ölçüde gerçekleştirebilmiştir. Türkiye'nin başarısının ve Latin Amerika ülkelerinden farklılığının bir diğer göstergesi de ödemeler dengesi ve rezervler hesabında bulunabilir.

TABLO II.
Ödemeler Dengesi ve Rezervler

	Cari Ödemeler Dengesi (Milyon \$)				Gayri Safi Rezervler (milyon \$)	
	Resmi Transferler Sonrası		Resmi Transferler Öncesi		1970	1989
	1970	1989	1970	1989		
Türkiye	-44	966	-57	543	440	6298
Meksika	-1068	-5447	-1098	-5603	756	6740
Arjantin	-163	-1292	-160	-1292	682	3217
Brezilya	-837	-1040	-861	-1040	1190	10505
Portekiz	-158	-575	-158	-1404	1565	16389
Yunanistan	-422	-2573	-424	-5175	318	4585
İsrail	-562	1148	-766	-2162	452	5684

Eğer resmi transferler sonrası fazla veren İsrail hariç tutulursa, cari ödemeler dengesi fazla veren tek ülke Türkiye'dir ve Türkiye 20 yıllık dönemde neredeyse 15 kat bir rezerv artışı gerçekleştirerek, diğer ekonomilerin tümünden daha başarılı bir performans gerçekleştirmiştir. Kronik enflasyonlu Latin Amerika ülkelerinin ortak özelliği olan cari ödemeler dengesizliği Türkiye için söz konusu bile olamamaktadır.

Gayri safi yurt içi hasılanın dağılışı da Türkiye ile kronik enflasyonlu Latin Amerika ülkeleriyle bu anlamda da ortak bir özellik olmadığını ortaya koymaktadır.

TABLO III.
Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın Dağılımı (%)

	Genel Devlet Harcaması		Özel Tüketim		Gayri Safi Yatırım		Gayri Safi Tasarruf		İhracat	
	1965	1989	1965	1989	1965	1989	1965	1989	1965	1989
Türkiye	12	11	74	68	15	22	13	21	6	22
Meksika	6	11	75	71	20	17	19	8	8	16
Arjantin	8	10	69	71	19	12	22	8	16	7
Brezilya	11	9	67	65	20	22	22	26	8	7
Portekiz	12	13	68	66	25	30	20	21	27	36
Yunanistan	12	22	73	69	26	18	15	9	9	24
İsrail	20	29	65	59	29	16	15	12	19	34

Tablonun ortaya koyduğu gerçek açıktır. Kronik enflasyona sahip bir ekonomide genel devlet harcamaları artarken, bu artışa koşut olarak özel tüketim, gayri safi yatırım ve tasarruf azalmakta, iktisadi daralmaya bağlı olarak ihracatta düşmektedir. Bu durum enflasyon vergisi olarak anılan enflasyonun devlete kaynak transfer eden bir reel balans vergisi olmasını ifade eden etkinin sonucudur⁽²⁵⁾. Bir ayırddedici gerçek olan bu görünüm Türkiye ile Brezilya'da tümüyle tersine dönmekteyken, diğer ülkelerde bazı değişkenlerde artış, bazılarında ise azalış görülmektedir. Brezilya ile paralellik göstermesine karşın bu veriler temelinde Türkiye ekonomisinin performansı çok daha parlaktır.

Tablonun ortak olarak ifade ettiği ve Türkiye için de geçerli olan bir başka sonuç, enflasyonun her ekonomide gelir dağılımını bozucu etkisi olması ile ilişkilidir. Ücret artışları ayarlama süreçlerinin enflasyonu geriden takip etmesi nedeniyle çalışanların milli gelirden aldıkları pay azalır. Cebri tasarruf (forced saving) olarak nitelenen bu olgu, ekonomide yaratılan katma değerler daha büyük bir kısmının devlete ve özel sermayeye akmasına yol açar ve bu niteliği ile enflasyon maliyetleri içinde ücret paylarının yükseldiği ve karlılığı tehdit ettiği ülkelerde sermaye birikimini de teşvik eden bir iktisat politikası aracı haline gelebilir. Dahası, yapı değişikliği gibi dinamik bir amaca yönelik bir ekonomide böyle bir politika gereklilik de kazanır. Türkiye'de de bu olgu gözlemlenmiş ve ücretlerin ulusal gelir içindeki payı azalmıştır. Üstelik işçi başına önemli bir gayri safi üretkenlik artışının elde edilmesi bu politikanın başarılı olduğunun kanıtıdır.

(25) Bu konuda bakınız, Öniş 1984, s. 186

TABLO IV.
İmalat Sanayinde Ücretler ve Çıktı

	İşçi Başına Büyüme Oranı		Kazançlar Endeksi (1980=100)			Katma Değerin %'si olarak Toplam Kazançlar				İşçi Başına Gayri Safi Ürün (1980=100)			
	70-80	80-88	86	87	88	70	86	87	88	70	86	87	88
Türkiye	6.1	-3.3	81	86	82	26	16	17	16	108	154	169	172
Meksika	1.2	-5.2	70	71	72	44	20	20	20	77	112	106	111
Arjantin	-1.5	1.4	111	103	97	30	21	19	18	71	103	136	125
Brezilya	4.0	0.0	113	110	109	22	17	15	15	71	114	124	116
Portekiz	2.5	0.2	95	100	107	34	39	36	37	71	114	124	116
Yunanistan	4.9	1.1	111	103	107	32	43	43	37	56	114	112	116
İsrail	8.8	-4.5	65	93	72	36	40	63	43	56	114	112	116

Tablodan görüldüğü gibi 1980-88 döneminde enflasyon Arjantin hariç, tüm ülkelerde ücretlerin büyüme oranının azalması yönünde bir etki yapmıştır. Ama bu üretkenlik artışı birleştirmeyi becerip, karlılığı ve dolayısıyla sermaye birikimini arttırmayı en etkin biçimde gerçekleştiren ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin elde ettiği üretkenlik artışı, sözü edilen dönemde en yakın rakibi Brezilya'nın iki katı, komşusu Yunanistan'ın ise 6 katıdır.

IV. SONUÇ

Bir dizi temel iktisadi göstergenin kıyaslanmasının ortaya koyduğu gerçek, hiperenflasyon ve yüksek oranlı kronik enflasyona ilişkin ayırdedici özelliklerin Türkiye ekonomisinin son on yıllık gelişim döneminde gözlemlenemeyeceği ve Türkiye ekonomisinin bu muğlak olarak ifade edilmiş ölçütler temelinde değerlendirilemeyeceği yolundadır. Dolayısıyla, en azından ele alınan on yıllık dönem itibarıyla, Türkiye'de ne Latin Amerika ekonomilerinde ayırdedici özellikleri ortaya çıkan kronik enflasyon vardır, ne de hiperenflasyon vardır.

Dahası, bir ülkede "genel kabul görebilecek" bir düzeyin üzerinde enflasyonun varlığı, bunun o ülkenin iktisadi performansına zarar verdiği anlamına gelmez. Türkiye'ye ilişkin verilerin yanısıra gelişmiş ülkelerin geçmişteki performanslarının kıyaslanmasında enflasyonun ille de kötü bir şey olmadığını koyar ortaya. 1970'lere kadar İngiltere'den çok daha yüksek bir enflasyona sahip olan Japonya'nın aynı dönemde gerçekleştirdiği büyüme oranı İngiltere'den çok daha yüksektir. Almanya ve ABD'nin aynı dönemde enflasyon oranları çok düşükken, Almanya'da gerçekleşen kişi başına gelir artışı ABD'den çok daha fazladır. Daha yüksek enflasyonun varlığı dış ticaretinde gelişmesine engel olmaz ve anılan dönemde ABD'dan çok daha yüksek enflasyona sahip İtalya ve Japonya dünya pazarlarındaki paylarını arttırdıkları, ABD'nin payı sürekli

azalmıştır (26).

Farklı bir birikim tarzına geçmenin zorunluğu olduğu ülkelerde enflasyon bilinçli bir politika aracı olabilir. Enflasyonun yarattığı enflasyon vergisi ve cebri tasarruf etkileri, bir yandan devletin kapitalistelere daha fazla kaynak artırarak sermaye birikimini teşvik etmesine, diğer yandan da değişen talep yapısına uymayan, talep esneklikleri yükseldiği için fiyat artışlarını yansıtamayan malları üreten sektörlerin ayıklanmasını sağlar.

Enflasyonun hükümet tarafından bilinçli olarak uygulanan bir politika aracı olmasının bir nedeni de sürekli gelişme ve fiyat istikrarı ikilemi içindeki bir hükümetin, ikinci hedefin gerektirdiği talep daralmasının neden olabileceği bunalımdan kaçınma istekliliğidir. Böyle bir duruma hükümetler, Rowthorn'un belirttiği gibi, "firmaların fiyatları arttırabildikleri, yüksek maliyet ve vergileri tüketiciye yansıtabilecekleri koşulları yaratacak ve böylelikle kar oranlarını onların yeterli buldukları bir düzeyde tutacaklardır" (27). İkinci Dünya Savaşı sonrasında pek çok ülkede ve günümüz Türkiye'sinde enflasyonu iktisadi gelişmenin hızını düzenleyen bir araç haline getiren bu uygulama, hükümetlerin iktisadi gelişmenin doğurduğu temel sorunları çözmeye yeteneksizlik ya da isteksizlikleri ile bu sorunların çözümünün gerektireceği bunalımdan kaçınmak istemelerinin sonucudur (28).

Türkiye'ye bu sürecin yansımaları artık seçim ekonomisi olarak anılan genişleme dönemleri ile bunları izleyen daralma dönemlerinin iktisadi büyüme oranlarında yarattığı dalgalanmalardır. Ancak iki yılda bir yapılan toplu sözleşmeler sonucunda artan emek maliyetlerinin, bu iki yıllık dönem içinde karlılığı tehdit etmeyecek düzeyde tutulmasının ve sermaye birikiminin teşvik edilmesinin daha kolay bir yolu yoktur. Ancak bu şekilde artan vergiler ve piyasa yapısında mümkün kıldığı mark-up ile yükselen fiyatlar tüketiciye yansıtılabilir ve karlılık oranı yüksek tutulabilir. Dahası, sözleşmelerin ve borçlanmaların parasal olarak belirlediği bir piyasa ekonomisinde yüksek enflasyon ya da beklentilerin ötesinde artan enflasyon, borçluları karlı duruma geçirerek, yatırımların artmasına neden olabilir. Eğer ekonomideki finans sektörü de çok güçlü değilse, hükümetler enflasyonun azaltılması yolunda yeterince baskıyla karşılaşmazlar.

Dolayısıyla, enflasyon ile de kötü bir şey değildir ve iktisadi gelişmeyi sağlayacak bir iktisat politikası aracı olarak kullanılabilir. Ama enflasyonist durumun sürmesi iktisadi büyümeye ket vurabilir. Nispi fiyat düzeyindeki dalgalanmalarla belirlenen bir enflasyonist süreç, belirsiz bir ortam yaratarak, iktisadi ajanların nispi fiyat sinyallerini mutlak fiyat düzeyindeki değişikliklerden ayırmalarını güçleştirebilir. Bu durum da yatırımların üretkenliği olumsuz etki-

(26) Bu konuda bakınız, Eatwell 1982, sb. 10-13, 121-122

(27) Rowthorn 1985, s. 99.

(28) Bu konuda bakınız, a.g.e., s. 99-101.

leyerek, fonların üretken yatırımlardan spekülâtif yatırımlara ve üretken yatırım dışı kaynaklara akmasına neden olabilir ⁽²⁹⁾.

Sonuç olarak, piyasa ve talep yapısının mark-up fiyatların ve vergi artışlarının yansıtılmasına izin verdiği, işçi ücretlerinde toplu sözleşmelerle elde edilen artışların karlılığı tehdit ettiği bir ekonomide enflasyon her iki tarafın çıkarlarını bir ölçüde dengeleyen kolay bir politika aracı olarak kullanılmaya devam olunur. Talebin enflasyonist süreçlerle yönlendirilmesi de iktisadi büyümeyi sağlayarak, pastadan her kesimin daha fazla pay almasını mümkün kılar. Siyasal otorite de böylesine yararlı ve bazı durumlarda gerekli olan bir araçtan kolayca vazgeçme istekliliğini göstermez ve bu yönde de içten bir çaba sarfetmez. Yapılan enflasyon oranının belli bir düzeyde kalmasına çalışmakla sınırlı kalır.

(29) Bu konuda bakınız, Öniş 1984, s. 290

KAYNAKÇA

- Bailey, M.N. 1982 The Battle Against Unemployment and Inflation, W.W Norton, New York
- Okun, A.M. (Ed) 1982 Whatever Happened to Britain Oxford University Press, New York
- Eatwell, J. 1987 Evolutionary Macroeconomics Allen Unwin, Boston.
- Foster, J. 1982 Inflation and Unemployment Bailey/Okun içinde, s. 45-47
- Friedman, M. 1982 Modern Macroeconomics Prentice Hall, New Jersey.
- Hadjimichalakis, M.G. 1983 Class Struggles in Eastern Europe Pluto Press, Londra.
- Harman, C. 1985 Economics Without Equilibrium Sherpa, M.I. Inc. New York
- Kaldor, N. 1988 Inflationary Rigidities and Leviathan, N. Orthodox stabilization Policies
- Kuguel, M.A. 1972 History of the Revolutionary Workers Movement in Hungary: 1944-1962 Corvina Press, Budapeşte
- Nemes, D. 1987 Economic Outlook
- OECD 1982 An Efficient Strategy to Combat Inflation. Bailey/Okun içinde, s. 179-183
- Okun, A.M. 1984 Inflation and Economic Growth: A Critical Assessment of the Saving Thesis, Metu Studies in Development, 11 (3,4).
- Öniş, Z. 1987 Türkiye'de Enflasyon İTO İstanbul.
- Forced 1985 Kapitalizm, Çelişki ve Enflasyon Birey ve Toplum yay. Ankara
- Rowthorn, B. 1978 Macroeconomics Prentice Hall, New Jersey
- Shapiro, E. 1982 Diagnostic Inflation: A Taxonomy Bailey/Okun içinde, s. 58-67.
- Tobin, J. 1982 Macroeconomic Analysis and Stabilization Policy, Cambridge University Press, Londra
- Turnovsky, S. 1991 World Bank Economic Report Washington
- World Bank 1962 The East European Revolution Praeger, New York
- Watson, H.S.